

ikân kelimesi muhtelif lehçelerde yardımcı fiil olarak osmanlıca'daki *imîş*'in oynadığı rolü oynar, ve osmanlıca'nın *riwâyet* dediği siygalara benzeren mürekkeb siygalara verir (bk. § 656). Mk. RAQUETTE, lesson XXXIV, 1, XXXVII, 4, ve.; MARTIN HARTMANN, *Çaghataisches*, § 23, 27 (s. 24, 31 ve 37, MELIORANSKI *Gr. Kırg.*, I, s. 57 (10 ve 11), II, s. 56 ve aşağısı).

MI.: *mın-da bōwlū būwlā bir kız var, hār kūn-dā kāl-gān ttle-n-çt-gā bir kūrāk aŧtın wār-ā ākân* burada böyle böyle bir kız var, her gün gelen dilenciye bir kurek altın veririmiz A.U.E (RADLOFF, *Prob.* VII — Kırım lehçesi — s. 5, I. 8 aşağıdan) «il y a ici telle et telle fille, elle donne, dit-on (*wārā ākân*), une pelletée d'or par jour à tout mendiant qui vient la trouver» ;

otur-a ākânlar = oturur imişler «ils sont assis» (*Aynı eser* s. 9, I. 12).

زمان دستورى بیره ایچکولارد قوشوقلارنى ينش ايتور ايکن اور *zaman dustur-u bir-le iç-kū (gū?) lūr-de hoşuk-lar-nı yahsı ayt-ar ikân-dür* A.U.E zamane usulü üzere içki (li âlem)lerde (işrete dair) şarkıları güzel söyler imiş (*Bābir-Nāme*, Beveridge yazmaları, yap 13, I, 7; Pavet de Courteille tercümesi, s. 27, 3*) «dans les festins, il excellait à chanter les chansons à boire (*kouchouk*), suivant la mode de ce temps».

1361. *ikân* sıvgası bir de şüphelik ve soruluk müstakil bir edat, veya *mi* (*mu*) ve *ne* gibi başka soruluk edatları tekid edici bir edat olarak kullanılır. Bu kavram *ikân* kelimesinin *şüphelik* «dubitatif» bir şahıslı siyga olarak kullanılmasından çıkmış bulunuyor.

Eski osmanlıca'da ve şimdiki osmanlıca'nın bazı lehçelerinde de var olan bu nevi edat, epeyce mütenevvi suretlerle şöyle görünmektedir :

1° *ikân, ākân, kân -kin* (Mk. MELIORANSKI *Kırg. Gr.* I, s. 61, ihtar 2, PAVET DE COURTEILLE, *ایکن* kelimesi altında, *Abuşka*, s. 65).

MI.: *bu ne'iken bu ne acaba* A.U.E (GLESE *Anatol. Türk.*, s. 28, I. 6) «qu'est ce?» ; *bū māşok-um-nū kay-dın tap-ar-min ikân* (o ma'şukumu nerde bulurum acaba A.U.E) (RADLOFF, *Prob.* VI — tarançı lehçesi — s. 91, I. 17) «où retrouverai-je ma bien-aimée» ;

mān-iñ gibi xayrat-lı (veya *xayrat-çı*) *kal, war-mı-kân* (veya *warın'ākân*) [*benim gibi hayratlı* veya *hayrat-çı kul var mı acaba* A.U.E] (*Aynı eser*, VI — Kırım lehçesi — s. 5, I. 4 ve s. 6, I. 13) «y'a-t-il (jamais au monde) une créature charitable comme moi. A.U.E».

چيکسالار بولورمکن *çik-sa-lar bol-ur mı-kin* çıksanız olur mu acaba? A.U.E (GRENARD, s. 325) «vous pourrez peut-être vous présenter».

Mk. ALEXEÏEF *sarıça konuşma el kitabı* (rusça) s. 7, 87 ve müteaddit yerlerinde şu beyitteki kelâmları: *siz-dā ... yuq-mu-kin* sizde ... yok mu acaba? A.U.E «n'avez-vous pas (telle chose) chez vous?» ; yine mk. *Bābir-Nāme* (İlminski), s. 116 ve 281.

2° *ār-kân* (veya *ār-gān?*) ve *ār-kin* (veya *ār-gin?*) Bk. PAVET DE COURTEILLE, *Dict.*

104 a. ايرکین ve ايرکان kelimelerine ki, yalnız ikincisi için misâl vermiştir [1]. Mk. NEVA, *Muh. Lug.*, s. 24, l. 9, 10 ve 18:

ايرکین kelimesinin şüphelik edat diye kullanıldığına dair misâlleri yine mk. *Abuşka*, s. 49.

3° ايرکي *ärki* (veya *ärgi*) [2].

Ml.: ايرکي *ol, kel-ir mü ärki? o gelir mi acaba* = ايرکي *(Div. L. T., I, s. 116 kelimesi altında وهو ينوب عن الاستفهام «yani: şüphelik edatdır ki, istifham makamında kullanılır) «viendra-t-il, ou non?» [3].*

suñ-a zahmet iäg-är ärki sana zahmet olur(mu) acaba? A.U.E (*Tezkere-i Evliyâ* uygur harfli, yap. 101 v°, l. 10; mk. Pavet de Courteille'in bir notunu, *Ayni eser*, s. 38 ki, bu alim orada ايرکي kelimesini ايرکين kelimesine yaklaştı-
yor) «n'en résulte-t-il pas pour toi bien des désagrément?».

bu kuş-niñ köz-i kör-mâz yâ-mâk kay-dın tapar ärki bu kuşun gözü görmez yemek nereden bulur acaba? A.U.E *Ayni eser*, yap. 157 r°, l. 10; yukarıda zikri geçen (haşiyede yanlışlıkla kayd edildiği üzere 257 r° değil) «où cet oiseau aveugle trouve-t-il à manger et à boire?» Mk. daha yukarıda tarançı lehçesindeki pek benzeyen misali [4].

4° Eski osmanlıca'da *-ki, iki*.

Ml.: *bu ne(y)iki di-di* bu ne acaba dedi A.U.E (VAMBÉRY *Alt. Osm.*, V. 56, l. 6) «il dit: qu'est-ce?».

[1] Bu iki siyganın var oluşu, *-kin* ve *-kân* (mk. § 366) lâhikaları arasında hisarlık olduğu hakkında serdedilen saraziyeyi teyid etmektedir. J. D.

Gerek § 1343 e aid cedveldekilerle ve gerek bunlarla yalnız şeklen ilgili görünen ve bazı Anadolu lehçelerinde varlığı tesbit edilen bir *ken* kelimesi daha vardır ki, manaca bunlarla hiç bir münasebet göstermiyor. *ken-di* kelimesinin ilk hecesindeki madde ile de benzerliği olan bu *ken*, yalnız mücerret halinde kullanılmayıp, halk dilinde (Antakya'da) o zamiri manasında insıratlı halleriyle de kullanılmaktadır:

getir ken-i (= onu): *şöyle ken-e* (on-a); *bin belen* (belayı) *vere ken-e* (ona); *ken-de* (onda) *gör düm*; *ken-den* (ondan) *aldım*; *ken-in* (onun) *defterinden aldım*; *ken-ler* (onlar) söyledi.. Bunun *kim* kelimesiyle de ilgisi olabilir; Ykl. Yakutça *kini*=o; cem'i: *kiniler*, *kinner*=onlar; ve Yunanca *kinos*, ya *ekinos*=o. A.U.E

[2] Lehçemizde bu, öteki cevher fiili türemelerinde olduğu gibi aşınmış olarak kullanılır: *Bilmem o gelir mi ki*, manasında. bk. aşağıda 4° eski osmanlıca'da *iki, -ki* A.U.E

[3] Bunda ve 4° deki misalde bütün arap harfli kelimeler harekelidir. A.U.E

[4] *ärkin* ve *ärki* kelimelerine *Kutadgu Bilig*'den Radloff'un lügatında (l. s. 786) zikredilen ibarelerde de rastlanıyor, Radloff bunu *ärk* kelimesine yaklaştırdığı için *ärgin* kelimesi altında ve yanlış olarak: bol bol, ihtiyari olarak «en abondance, volontairement» manasıyla veriyor. Radloff, *Kut. Bil.* tabında, Kahire nüshasında verilen ايرکي okunuşunu yanlış yere reddetmiş (48, 22), ve anlaşılmaz dediği *ärkin* kelimesi yerine *ärdi* siygasını koymuştur.

(*ärkin* yerindeki *ärki* kelimesinde) sondaki *n* nin düşümüne gelince, bu Konya lehçesinde *-ken* yerine *-ke* oluşa muvazi görünüyor. (bk. daha yukarıda § 1352, haşiye); bu, *-kân*, *-kâ* ve *-kây* lâhikalarının aynı menşeden geldikleri hakkındaki nazariyenin lehine işhad edilebilecek bir delil olabilir; ama doğrusu, bu nazariye katıyetle desteklemek için daha muhkem delillere muhtaçtır. Mk. § 1343, l. 2 haşiye J. D.

Mk. yukarıda *bu ne iken* ifadesini [1].

RAQUETTE tarafından (*adı geçen eser* lesson XXXIII, 7 de) kaydedilen *می + ikän* (*mi + ikän*) yerindeki *می* meki idgamlı şekilde aynı siyga bulunmaktadır:

پول با می *pol-i ba(r)mi* parası var mı ki «has he money» (I wonder)?

Yimo mk. osmanlıca'daki bir lehçede buna benzer bir idgamı: *m'ola ki* (*ol-mak* fiilinin iltizami siyasiyle) *mi + ol-a* yerindedir:

çark'es xanım duy-du-m'ol-a = duy-du mu ola «la dame circassienne l'aurait-elle entendu?». (Maras'da derlenmiş *xozan oylu üstüne beyitler*).

7. دیگ-یم -دیگ-یم HAL-DE Lİ ZARFLIK TABİR.

1362. Çoğu zaman (*i*)ken li mürekkep ulak yerinde:

حال + ده	$\left\{ \begin{array}{l} م .. ك .. ی \\ م .. ك .. ی \\ م .. ك .. ی \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} دیک (دک) -diğ(k) \\ دیغ (دق) -duğ(k) \end{array} \right.$	$\left\{ \begin{array}{l} im .. iñ .. i \\ imiz .. iñiz .. leri \\ um .. uñ .. u \\ umuz .. uñuz .. art \end{array} \right.$	} <i>ha + lde</i> [2].

[1] Giese (s. 28, n), meselâ *demişler ki* yerine *demişlerkin* (s. 27), *yoymuş-kün* (s. 29, l. 16 aşağıdan) ve *demişken* (s. 30, l. 14 aşağıdan) kelimelerinde olduğu üzere aynı lehçede bazan (bağlaç) *ki* yerine *-kin*, *-kün*, ve *-ken* kullanıldığına dayanarak, verdiği *ne iken* ifadesini bağlaç *-ki* li olmak üzere *ne ki* suretinde yanlış izah ediyor. Halbuki doğru olan bunun aksidir: *ne ki*, *ne iken* den geliyor.

Muhtelit *ki* lâhikası da (§ 284) şüphesiz *ikän* den geliyor. Çünkü bu, bilindiği üzere, *i-mek «être»* fiilinin hakiki bir ulağına muadildir (§ 292). Hatta *ikän* le *-ki* arasında bir yaklaşıma olabileceğini düşünmeden evvel, ona bu fiilin siygaları arasında— bk. § 564 — bir yer ayırmağa bizi sovk eden de budur. Aynı yaklaşıma lehinde başka bir delil de var: o da *-dağ* lâhikası bir tarafa dursun, *-ken* ve *-ki* nin osmanlıca'da vokal ahengi kaşunundan kaçan yegâne lâhikalar olmasıdır (mk. § 146, 1°).

Ve nihayet şunu da kaydedelim, uygurca'da «nasıl?» demek olan *nägü(n)* kelimesindeki *-gü* veya *-gün* lâhikası menşeinin tamamı tamamına bilinmesi, — ki bu mes'ele bundan evvelki haşiyenin sonunda bahsi geçen mes'ele ile bağlı görünüyor — faydalı olur.

Radloff (*Dict.*, III, 674) bunun, hepbirdenlik «collectif» sayı isimlerinde, meselâ: *ik-ägü* (*iki ägü*), *üç-ägü*, vs. = ikisi beraber, üçü bir olarak (mk. § 323, haşiyeye 1) gibi kelimelerde bulunan *-ägü* veya *ägün* (*n* nin birinde düşdüğüne dikkat) lâhikası olduğuna kani bulunuyor. Lâkin insana bu lâhikaya *ikän* lâhikasıyla müvazi bir yayılıştan ileri gelmiş olacağı gibi bir düşünce de geliyor.

Bu *nägü* kelimesi karayım (Kırım'da yaşayan ve Mūsā dininde olan karayit türkleri A.U.E) türkçesinde *nägin-çü* ve *nägin-çäk* (= *nägin-tsäk* «jusqu'à ce que» yani ... -inceyedek: RADLOFF, *Dict.*, III, 673) suretindeki bağlaçlık tabir ile kıyaslına bilir ki, bunu eski osmanlıca'daki «nasıl?» manasında *negince* (VAMBÉRY, *Alt. Osm.* s. 196, aşağıdan) ile de yaklaştırmalı. Beshelli ki *gin-çe* unsurunun «... -inceyedek, ... -inceye kadar» manalı ulaklar olarak kullanılan *-kin-çe*, *kän-çü*, *-gü-çe* lâhikalarıyla da hisimliliği vardır. (Mk. § 1396 ya ait cetvel): J. D.

[2] Müellif metinde yalnız *-diğ* hilerin birinci ikinci üçüncü müfret şahıslarını vermiştir; ötekiler tarafımızdan ilâve edilmiştir. A.U.E

suretindeki ulaklık tabirler kullanılır ki, bunlar kendilerinin ardınca mülkiyet (izafet) lâhikaları gelen *-dik- (-duğ-)* dan ibaret ve fiilden türeme isimcil bir siygadan sonra, olgu ve durum «état, situation» manalı *حال hal* kelimesinin mefulünfih haletinde gelmesiyle yapılmıştır.

Mülkiyet (izafet) lâhikası, ulaklık tabirin (söylenik veya gizlenik) failine irca alâmeti hizmetini görür; (bu hususta bk. § 790):

حَالِهِ		سودیکم <i>sev-diğ-im</i>		<i>hal-de</i>	«	tandis que	j'aime, j'aimais,		
		سودیکک <i>sev-diğ-iñ</i>						" "	tu aimes, tu aimais,
		سودیکی <i>sev-diğ-i</i>							

Ayniyle:

حَالِهِ		او بودیم <i>uyu-duğ-um</i>		<i>hal-de</i>
		او بودیڭک <i>uyu-duğ-uñ</i>		
		او بودینی <i>uyu-duğ-u</i>		

او بودیم *ol-duğ-um hal-de*, vs. [1]

1363. Bu ulaklık tabir, mürekkep ulak (*i*)*k'en* le aynı manadadır. Tafsilât için bk. 1353 ve aşağısı bendlerine; biz burada ancak misaller vermekle iktifa ediyoruz.

İnci *hâl* (hâl durumuyle katmerleşmiş bir zaman durumu).

a (ulaklık tabirin faili, asli fiili siygasının aynı olur).

MI.: یکی کویلی روم متره پولیدکنه خطاباً یازیلان برکاغدی حامل اولدقلری حالده سلاویه
iki köy-lü rum metropolid-liğ-in-e hitāben yaz-ı-l-an bir
k'ağad-ı hāmil ol-duğ-ları hal-de Selāniğ-e git-di-ler «deux
 paysans partirent pour Salonique, portant un écrit adressé au
 Métropolitain grec»;

۸۶۳ سفرنده اردوی عثمانی یوز الی بیله کشیدن مرکب وادج یوز طویه مالک اولدینی حالده بلغراد
sekiz-yüz altmış-üç sefer-in-de ordü-yu-osmāni yüz-elli bin kişi-
den mürekkep ve üç-yüz top-a mālīk ol-duğ-u hal-de Beligrad-ı muhāsara

[1] Müellif metinde ince ahenklilerin birinci ikinci üçüncü müfret şabıslarını, kalın ahenklilerin ise sadece birinci ikinci müfret şabıslarını vermiştir; *ol-duğ-um halde* den başka şabısları vermemiştir. A.U.E

et-diğ-i hal-de yap-ıl-ma-mış, mensî sūret-i i-se yap-ıl-ma-ma-sı
icāb et-diğ-i hal-de yap-ıl-mış bir iş ifāde için kullan-ıl-ır
 (HÖSEYİN CAHİD, *Sarf-ü Nahiv*) «l'imparfait du nécessitatif d'un
 verbe positif (= sans suffixe négatif) s'emploie pour exprimer
 une action qui bien qu'ayant dû être accomplie dans le passé
 ne l'a pas été en réalité; quand au (même temps du) verbe
 négatif (il exprime une action) qui, bien que n'ayant pas dû
 être accomplie, l'a été en réalité»;

بزم ثنودالیتہ ایلہ اوروپا ثنودالیتہ سی بینندہ کی غری عظیم شوندن متولد ایدی کہ بزدہ اک بیوک دیرلکار
 اولان خالص منصب ایلہ قائم اولدیقی حالده اوروپاده اولادیت شرطیله امرایہ ویرلش ایدی. بزدہ
 بزدہ دیرلکارک کافہ امرایہ برات ہایون ایلہ طرف پادشاہیدن اعطا وتوجیہ اولندیقی حالده اوروپاده
 خاص صاحبلی زعامتاری وزعا تیارلری و ہم جراً بلا استیذان ایستہ ذکرینہ توجیہ ایدولر ایدی
biz-im feodalite ile Avrupa feodalite-si beyn-in-de-ki fark-ı 'azim şun-dan
mütevellid i-di-ki biz-de eñ büyük dir-lik-ler oļ-an has-şar mansib ile kâ'im
oļ-duğ-u hal-de Avrupa-da evlâdiyet şart-ı-ile ümerü-ya ver-il-miş i-di. Bir
de biz-de dirlik-ler-iñ kâffe-i merütib-i berât-ı hümâyân ile taraf-ı pâdl-
şâhi-den itâ ve tevcih oļ-un-duğ-u halde Avrupa-da has sâhib-ler-i ze'â-
met-ler-i ve za'amâ timar-şar-ı ve hellûme cerren bilâ istizân iste-dik-ler-in-e
tevcih ed-er-ler-di (ADD-ÜR-RAHMAN ŞEREF, 1, s. 307) (la grande différence
 qui existait entre notre féodalité et celle de l'Europe, résultait du fait que,
 tandis que chez nous les *khass*, qui étaient les fiefs les plus considérables,
 étaient attachés à des charges, en Europe ils avaient été octroyés aux gens
 d'épée avec droit d'hoirie. De plus, tandis que chez nous toutes les variétés
 de fief étaient dévolues par rescrit impérial, en Europe les grands seigneurs
 féodaux distribuaient les fiefs moyens, et les possesseurs de ces derniers
 octroyaient les petits fiefs, — et ainsi de suite — à qui bon leur semblait
 en toute liberté».

1367. *diğ-i halde* ulak tabiri, *-iken* ulağıyle müşterek olan kullanışların-
 dan başka olarak, çoğu zaman, aslı hadese şart hizmetini gören tali bir hadesi bildirir.
 Böyle bir durumda şahıslı bir şart veya farz ve tahmin siygası ile aynı manada olur (bk.
 § 1210 ve aşağısı).

O zaman fransızca'nın « si ...; au cas où ... » manalarını verir.

Ml.: سلطان سلیمان ردوس شوالیہلری رئیسہ ویلیہرہ قلعه یی تسلیم ایتدیکی حالده شوالیہلرک حریت
Sultan Süleyman طوقوتولمایہ یعنی مشہر خبر کوندودی ایسہ (دہ) جواب رد ویرلدی
Rodos şövalye-ler-i réisi Vilyer-e kale-yi teslim et-diğ-i hal-de şövalye-ler-in
hurriyet ve muļ-şar-in-a dokun-ul-ma-yucağ-in-ı müş'ir haber gönder-di
ise(de) cevâb-ı red ver-il-di (AŞMEM RASİM, s. 211) «bien que le sultan
 Soliman eût fait savoir à Villiers (de l'Isle-Adam), le grand maître des
 chevaliers de Rhodes que, s'il lui livrait la citadelle, la liberté et les biens
 des chevaliers seraient respectés, la réponse fut négative».

1368. Aynı (şart veya farz ve tahmin bildirir) manada olmak üzere *-diğ-i tağdir-de*
 (veya *sūret-de*) şekliindeki ulaklık tabirler kullanılır ki, bunlar *hal* kelimesi yerine fransızca

«cas, éventualité, supposition, appréciation» [1] demek olan *تقدير*, *taqdir* veya «maniéro, façon» demek olan *سؤرت* *süret* kelimelerini getirmekle yapılır.

Ml. : *ان-لار-ي ايفاه تشيت ايتديكم تقديرده مزك معاونتكردن امين اولاييليري يم ؟* *an-lar-i ifā-ya te-sebbūe et-diğ-im taqdir-de siz-in mu'avenetziñi-den emīn ol-a bil-ir-mi-gim?* (MURAD BEY T. *Yoksa t.*, s. 107) «dans le cas où je tenterais d'accomplir ces (choses), puis-je être assuré de votre concours?»

فارسی ترکیب وصفیلرده اصفت ایله اسمک هر ایکسیده عربی اولدیغی تقديرده آرالنده مطابقت لازمدن *fārisi terkīb-i vasfī-ler-de sıfat ile ism-īñ her lkt-si de 'arabi ol-dağ-u taq-dir-de ara-lar-ın-da mutābaqat lāzım-dir* (HÖSEYİN CĀHİD, *Sarf-ü Nahiv*, s. 62) «si, dans un groupe de noms (contenant une) épithète (et construit selon la syntaxe) persane, l'adjectif et le substantif sont tous deux arabes, il est nécessaire qu'il y ait accord»;

حکومت واحده داخلنده بولغان اقوام مختلفه السته بربرلرتهک لسانلرته عاری اولدقلری صورتده هر قدر متحده المله اولسار یيله بیلرلنده بوجهته وحشت و منافرتک قیامی امور طبیعیه دندر *hükümet-i vāhid-e dāhil-in-de bul-un-an aqṣām-ı muhtelifet-ül-'elsine bir bir-ler-in-īñ lisan-lar-ın-a 'arīf ol-ma-dık-ları süret-de her ne-kadar müt-tehidet-ül-mille ol-sa-lar bile beyin ler-in-de bu cihat-le vahşet ve münāferet-in kıyām-ı umūr-u-tubī'ige-den-dir* (ABD-UR-RAḤMĀN EFENDİ, giramerinin muqaddimesi) «si les peuples hétérogènes (mot à mot: de différentes langues) d'un empire ne se comprennent pas entre eux, quelque unis qu'ils soient au point de vue national, il est naturel qu'il en résulte parmi eux de la défiance et de l'éloignement».

Aşağıki misâlde ayni zamanda *-diği taqdir-de* ve *-diği süret-de* tabirleri kullanılmış bulunuyor:

Ml. : جزائر غرب اویاققلری طرفلرندن نجه سفائنه تعرض اولغامق وتعرض وقوعه کلدیکی تقديرده رد وتضمین اولغق واولغز ایسه واقع اولان خسارک قیمتی وقوی کونندن آلی آیه قدر دولت علیه خزینه سندن ورلکه و ورلدیکی صورتده ممالک دولت علیهده نجه لویه مقابله بالکل اجراسی جائز اولغق شروطی بوندن اقدم بیان اولدیغی وجهله نظامی ربط اولغوب... *Cezāyir-i garb ocağ-lar-ı... ta'arruz ol-un-ma-mağ, ve ta'arruz vukū'a g'el-diğ-i taqdir-de redd ve tazmīn ol-un-mağ, ve ol-un-ma-z i-se vūki' ol-an hasār-ın kıymet-i vukū'-u gün-ün-den altı ay-a kadar Devlet-i-'Aliyye hazīne-sin-den ver-il-mek, ve ver-il-me-diğ-i süret-de memālik-i Devlet-i-'Aliyye'de Nemçe-lü-ye maqābele bt-l-misil terā-sı cā'iz ol-mağ şarūt-u bandan aqdem beyān ol-un-dağ-u vech-ile nizām-a rabt ol-un-ub...* A.U.E (Cevdet Paşa tarihi 3 üncü tabi, II, 264 aşağıdan) «ainsi que nous l'avons dit plus haut, les clauses suivantes furent stipulées: la Régence d'Alger ne

[1] Mk. şu tabirleri:

تقديرده عکس *'aks-i taqdir-de* «dans le cas contraire».

علی کللی التقديرین *'alā kiley-üt-taqdir-eyn* her iki halde de «dans les deux cas»;

تقديرده *ایجابی* *ıycāb-ı (lüzüm-u) taqdir-in-de* «en cas de besoin».

Şuna dikkat edilmeli ki, (mülkiyet lâhikasız) *taq-dir-de* kelimesi hakiki bir ilgiç olmaya meyil göstermektedir: *lüzüm-u taqdir-de* gibi.

süret-de kelimesi de böyle bir durumdadır. (Mk. § 1465). J.D.

s'attaquerait pas aux navires autrichiens; en cas d'attaque, les prises seraient restituées, ou, à défaut, une indemnité serait versée par le trésor ottoman; en cas de non exécution de cette obligation, les Autrichiens pourraient user de représailles dans l'Empire».

İHTAR. — (mefulünfihli) *tağdir-de* yerine bazan (görelük haletli: «cas relatif» olan) *tağdir-ce* kelimesi kullanılır.

ML.: بولر بو دفعه تادیب اولندقلری تقدیرجه قونسلوسلریته اقامت ایلدکلری سائر بلادده مرایت ایدر
ban-lar bu def'a te'-dib ol-un-ma-dık-ları tağdir-ce konsolos-lar-in-in
lkâmet eyle-dik-leri sâ'ir bilâd-a sîrâyet ed-er A.U.E. (*Aynı eser*, 306) «si ces gens ne sont pas châtiés (ces agissements = bu ayaklanmalar) peuvent se renouveler dans les autres endroits où résident des consuls (de Russie)»;

قریله استخلاصی اراده بیوردیقی تقدیرجه اولا کلیتور دونخای همایون ایله یکی قلعه بوغازی طوتیلوب
آزاق دکنندن قره دکنره روسیه دونخاسنه مهوری کلیاً منع اولنق لازم زیرا بررامی سدویشد اولندیقی
تقدیرجه قریله بر طرفته یناشیلوبده قریه عسکر چیقاریلورسه ورادن روسیه دونخامی کلوب سفاخیزی
Kırım-in istihlâs-ı irâde buyu-r-ul-doğ-a tağ-
dir-ce evvelâ külliyyet-li donanmâ-yı hümâyün ile Yeni-Kale boğaz-ı tut-ul-up
Aзақ deniz-in-den Kara-Deniz-e Rusya donanma-sın-in mürûr-u külliyyen
men' ol-an-mağ lâzım. Zirâ bura-sı sedd-ü bend ol-un-ma-diğ-i tağdir-ce
Kırım-in bir tarafın-a yanaş-ıl-ıp-da kara-ya 'asker çık-ar-ıl-ır-sa verâ-dan
Rusya donanma-sı gel-ip sefâ'in-imiz-i ihrâk ed-ip-de biz-i, hasr-ü-tazyîk
ed-er (*Aynı eser*, 48 — 49 'Âli paşanın mektubu) «si sa Majesté désire délivrer
la Crimée, il est nécessaire que la flotte impériale s'empare du détroit de
Yenikaleh et rende ainsi totalement impossible pour la flotte russe le pas-
sage de la mer d'Azov (Azak) dans la mer Noire. Au cas où cette passe
ne serait pas bloquée, la flotte russe pourra dans l'hypothèse d'un débarque-
ment (turc) en Crimée (nous) prendre à revers, brûler nos vaisseaux et nous
assiéger».

1369. *Hâl ulakları nazariyesinin hülâsası.* — *-(y)erek* li ulak veya bağlaşık ulak, — *ol-mağ üz(e)re* ulaklık tabiri ve ardınca *ile* getirilen arabca hades (masdar) isimlerinden yapılmış başka ulaklık tabirler gibi — alelade suretde bir hâl durumu veya bir tarz durumu ifade eder.

Mükerrer *-(y)e* li ulaklarda böyledir; yalnız şu farkla ki, bu ondan daha kuvvetlidir. Bir ulaştırma «liaison» siygası olan *-(y)ip* li ulak veya düzendeşlik ulağı, bir hâl durumunu arızı olarak «accidentellement» ifade edebilir.

ik'en li mürekkep ulak ve *-diğim halde* li ulaklık tabir, aynı zamanda bir hâl ve zaman durumunu ifade eder. Ve çünkü *-(y)erek* li ulak, sadece bir hadesin başka bir hadese refakat ettiğini bildirir; halbuki *iken* li ulak, bir hadesin asli hadesin devamı sırasında vukua geldiği hususunu ısrarla bildirir:

Bu fark başka bir farkın ortaya çıkmasına sebep olur ki bu, *iken* ulağının asli hadese bir uygunsuzluk gibi gelen zıd bir hadesi de ifade edebilmesidir.

III. ZAMAN ULAKLARI VE ULAKLIK TABİRLERİ.

1370. Zaman ulaklarını [1] teşkil etmeğe yarayan lâhikaların sayısı binnisbe çoktur ki, belli başlıları şunlardır :

-dikde,		-(y)inceye kadar,		{	-meden (evvel), veya
-dikçe,		-(y)eli,			-mezden (evvel).
-(y)ince		-dik-den sonra,			

İHTAR 1. — Bu siygaların çoğu esasta kendilerinden sonra halet sonuçlarından biri getirilmiş olan hades (masdar) isimleridir.

-dik-de, -dik-çe ve dik-den sonra şekillerindeki -dik lâhikası, -kân lâhikasına (mk. § 701) muvazidir ki, bu lâhika öteki türk dillerinde de, (-kân-dâ, -kân-çâ ve kân-din soñ suretinde) aynı kullanıştadır.

Birde -kân lâhikası halk osmanlıca'sında ve muhtelif tagra lehçelerinde de -(y)en şekliinde izler bırakmıştır (ki, bilindiği üzere edebiyat dilinde bu, sadece ortağ olarak kullanılır [2]).

-(y)ince lâhikası içinde, -Kân lâhikasıyla hısımlı olan (daha fazla tafsilât için bk. § 1393 f) bir -kiu lâhikası var.

Yine -(y)eli lâhikasının menşei için bk. § 1343, 3°, b, c, d, e, f.

İHTAR 2. — *dik-çe* ve -(y)in-ce li ulaklardaki -ce lâhikası, lehçelerde -cek ve -cen şekilleriyle de görölmektedir ki, bunlar -cañ menşeli edata (bk. § 918 haşiye 1) ve -ces, -cez (mk. § 928) suretinde uzantılı şekle bağlı bulunmaktadır. Mk. § 1384.

[1] Bilindiği üzere, zaman durumu mefhumu zaten hâl ulaklarında (ve başlıca ulağında) görölmektedir. J. D.

Burada noktalarla boş bırakılan yerler metnin baskısında çıkmamış olanlardır. A.U.E

[2] -kân lâhikasını osmanlıca'dan -dik lâhikasının sürüp götürmüş olmasından, bunun daha sonralık bir edat olduğu neticesi çıkarılmamalıdır. Hele, şuhûdî ve muayyen) mezi temesi olan ve -di nin, daha evveleri Orkhon kitabelerinde var olduğu sabit ve musaddak bulunan -dik den geldiği göz önünde tutulursa, bilâkis bu ondan çok eski görünüypr. Mk. § 653 sonları. J. D.

1. *-DİKDE (-DİKTE)* دکه -Lİ ULAK VEYA ZAMAN ULAĞI.

1371. *-dikde* li ulak, aslî hadesin olup bittigi zamanı [1] bildiren bir tâlî hadesi ifade eder. (Fransızca muadili: «quand..., lorsque...»).

Bu ulağın müstakil bir faili olabilir.

Esasına bakılırsa bu, *mülkiyet (izafet) lâhikası* bir hades ismi gibi kullanılan (bk. § 715) fiilden yapılmış *-dik* li bir isimcil şeklin mefulün-fihidir.

MI. : *kazā g'el-dik-de dāniş g'öz-ü k'ör ol-ur* arapça *إذا جاء القضاء همى البصر* atasözünün tercümesi «quand vient la destinée, l'oeil de la science devient aveugle»; mk. daha ileride § 1391.

يکيچري آغامی حربه کیتدکده اوکندده یکيچري اوچاغنه عسرس طوغ ایله بیاض برابیراق چکياوب کراسندن دوت يدک آن کورتورولوردی *Yeniçeri oğa-sı harb-e git-dik-de ön-ün-de Yeniçeri ocağ-in-a mahsus tuğ ile beyaz bir bayrak çek-il-ip ge'ri-sin-den dört yedek at göt-ür-ül-ür-dü* (ABD-ÜR-RAHMAN ŞEREF, s. 294) «lorsque l'agha des Janissaires partait à la guerre, on portait devant lui une queue de cheval et un étandard blanc, marque distinctive de la milice des Janissaires, et on menait derrière lui quatre chevaux de main»;

کدک احمد پاشا ایتالیا ساحلارنده او طرانتته یی ضبط ایتدکده کوزل برقلعه ایشا ایتدیرمش ایدی مؤخرأ ایتالیا لیلر قلعه مذکوریه دسترس اولدقده طرز انشاسته حیران اولدیلر *Gedik Ahmed Paşa İtalya sâhil-lar-in-de Otranta-yı zabt et-dik-de güzel bir kale inşa et-dir-miş i-di. Muahharen İtalya-ı-lar kal'a-i mezkûre-ye destres ol-duğ-da tarz-ı inşa-sın-a hayrân ol-du-lar* (Ayni eser s. 339) «Lorsque Guedik Ahmed Pacha se fut emparé d'Otrante sur les rives d'Italie, il y fit bâtir une magnifique citadelle. Quand plus tard les Italiens s'emparèrent de cette forteresse, ils furent émerveillés de son architecture».

İHTAR. — Eski osmanlıca'da *-dik-de* şekli bazan *her* kelimesiyle beraber bulunurdu ki, o zaman *her defa... (y) iş-de* «toutes les fois que...» manasını verirdi.

MI. : *Resûl-u-llah 'aleyh-is-selâm her yemek yi-dik-de parmağ-in yala-r-dı* A.U.E. (*Ris B.*, s. 50) «toutes les fois que le prophète (que sur lui soit salut) prenait de la nourriture, il se léchait (ensuite) les doigts».

[1] Aslî hadesin olup bittigi zaman (müddet) ; bildiren *iken* li ulaktan farklı olmak üzere, başka bir tabir ile söyleyelim, *iken* li ulak — zaman durumu hizmetini gördüğü taktirde — ancak «devamlı» hadesler bildirir; *dik-de* li ulak ise bilhassa tali ve bir anlık «momentané» hadesler ifade eder. J.D.

[2] Bu misalde sondan 3, 4, 5 inci arap harfli kelimeler harekelidir. A.U.E

Şimdiki Osmanlıca'da aynı taktirde *-dik-çe* lâhikası kullanılır (mk. § 1380).

1372. *-dik-de* şekli yerinde Anadolu lehçelerinde ve Azerce'de çoğu zaman *-(y)en-de* şekli bulunur.

(Maraş'da derlenmiş Koroğlu türküsünden),

Ml.:

*bir yiyit silk-in-tp at-a bin-en-de
dere-ler-de boz gurt-lar-a ün o[-ur*

«Lorsqu'un jeune brave s'ébranle et monte à cheval,
«Le bruit en parvient aux loups gris, dans les vallées»;

(*Kitâb-ı Dede Korkud*, s. 27 den),

ترتقو اختتام اولنده وای وای اورن
ای ایران توکلنده چاب چاب این

*Karanğa ahşam ol-an-da vaf vaf ür-en
acı ayran tök-ül-en-de çap çap iç-en* .. A.U.E

«(le chien) qui aboie (en faisant - A.U.E) *vaf vaf* [1] lorsqu' arrive (*ol-an-da*)
le sombre soir,

Qui boit avidement [2] (*çap çap*), lorsqu'on verse (*tök-ül-en-de*; şimdiki Osmanlıca'ya, göre *dök-ül-en-de*) l'amer *ayran* [3] (= petit lait)»;

(*vaf vaf ür-en*; mk. RADLOFF, I. 1825 = şimdiki Osmanlıca'da: *ürü-yen*),

*اووقیانه ویا تقریر اولنده مستحق اشتیاعه مالیان
müstemi'-i iştibâh-a sal-ma-ya-sın* A.U.E (FETH. AH., mukaddime, s. III).

-(y)en-de şekli [4] manacalık «sémantique» bakımından tamamı tamamına *-dik-de* şekline muadildir; (mk. § 1370) öteki lehçelerde *-ken-de* şekline karşılıktır.

Ml.: *Hoş vakt-ı* (veya: *vakt-ı*) *o[kiş-i-ni[n] kim ta[n] bilâ kop-kan-da aç bol-ğay*
(*bol-ğay*) *kâçâ yat-kan-da aç yat-ğay* «iyi günü (= bahtı-olur) o kişinin ki
sabahleyin kalktıkdâ aç bulunur, gecelleyin yatdıkdâ aç yatar A.U.E (*Tex-
kere-i Evliâ*, yap. 105 v° 1, ve 2; Pavet de Courteille, tercümesi, s. 43)
«heureux celui qui, en se levant avec l'aurore, se trouve à jeun et le soir,
au moment de se reposer, se couche à jeun»;

*مین بخارا و سمرقندى القادى
min Buğârâ ve Semerkand-ı al-gan-da* A.U.E (*Baber-
Nâme*. Beveridge yazmaları, yap. 11, I. 7);

[1] Şimdi *hav hav* dedigimiz. A.U.E

[2] Şap şap ederek, şapırdatarak «en faisant claquer sa langue».

[3] Le petit lait aigre A.U.E

[4] Bu şekli, alem olarak kullanılan *-(y)en* ortacının mefulünfih şekliyle: (*geç-en-de*
de olduğu gibi) karıştırmamalı.

Bu, kelime kelime: (son) geçmiş (günler) de «(dans le temps qui) dans ce qui est
passé récemment» manasındadır. J. D.

اون یاشینا ییتکاندان on yaş-t-ga yit-kän-dä A.U.E (NEVAL, T. M. A., s. 74) «lorsqu'il eut dix ans»;

اتامی آتی توجین قودی خان کوتار کاندان جنکو لقب قودیداران ata-si at-ın-ti Temucin koy-di han kötar-kän-dä (han olarak tahta yükseldiklerinde) Çengiz (diye) lâkab koy-di-lar A.U.E (EBO-L-GÄZİ, s. 41) «son père lui donna le nom de Temoudjine; lorsqu'on l'éleva au trône, on l'appela Tchenghiz».

-ken-de şekli de, zaman ulak tabirleri yapmak üzere muhtelif hades (masdar) isimlerini mefulünfihi haletine koymaktan ibaret olan daha umumî bir teşekkülün hususî bir halidir.

Ve böyle Osmanlıca'da yalnız ortaç ve şahıslı siyga temesi [1] olarak kullanılan -ir (-är) şekli mefulünfihi haletine konmuş bulunuyor.

Ml. : Şim'on-ni axirat yâr-t-gü koy-ar-da oñ bitig-ni ilig-t-gü bär-di-lär Şem'unu ahiret? [2] yerine koydukda o yazıyı eline verdiler A.U.E (T. E., s. 50, l. 14) «en mettant en terre Siméon, on placa entre ses mains cet écrit»;

Ka'ba-ya bar-ur-da Ka'beye vardıkda (Ayni eser., s. 89, l. 4) «comme je me disposais à aller à la Mecque»;

bir kişi kör-mä-s-tä yıray-rağ ber-ib-aleni [3] (bizi hiç) bir kimse görmez iken daha uzak gitmiş olalım? A.U.E (Yedi Uyurlar, s. 228) «éloignons-nous profitant de ce que personne ne nous voit».

-käläk lâhikasıyla (mk. § 1343, 4°) teşkil edilmiş buna benzer bir ifade misâli de, Altayca gramer «Grammaire-altäque» § 337 de bulunuyor. Yine bakınız MELIORANSKI, G. Kir., II, s. 53, § 15.

2. -DİK-DE Lİ ULAKLA MANADAŞ ULAKLIK TABİRLER.

1373. -dik-de li ulağın yerine şu ulaklık tabirler kullanıla bilir.

a. mülkiyet (izafet) zamiri almış hades (masdar) isimlerinin mefulünfihi haletiyile teşkil edilenler.

Başlıcası -dik li hades ismi böyle bir teşekkülde bulunabilmektedir. Böylece elde edilen ulaklık tabir şu şimdi mütalaa ettiğimiz ulaktan ancak meselâ:

[1] Bu siygalar iken li ulak gibi «devamlı» bir hades bildirmeye de yarar. Mk. § 1371 başıya 2. J. D.

[2] Bu «öbür dünya» manasına «ahiret» değil, (en sonunda, âhir, nihayet) manasında bir zarf gibi kullanılmış olacak. A.U.E

[3] Berib kelimesi belki barib «varıp, varmış»dır. Fakat aleni kelimesini anlayamadık. Aceba arabca 'aleni? mi; yoksa türkçe ağlen-i «ağlenerek, geçikmiş olarak» mı? A.U.E.

sev-diğ-im-de «lorsque j'aime, j'ai aimé, j'aimerais»,

sev-diğ-in-de «lorsque tu aimes...»

suretinde değişir «variable» olmasıyle farklı bulunmaktadır (§ 1383, İhtar 4 ve 1469).

Ml. : *bir gün matba'a-ya gel-diğ-im-de hey'et-i tahriiriye-yi mühimm bir bahis-le meşgul gör-dü-m* (MEHMET ASIM, *Karikatur*, s. 104) «un jour, au moment où j'entrai dans l'imprimerie je vis le personnel de la rédaction fort occupé par une grave question»;

sadr-(i)-a'zam-lar harb-e me'mur ol-duk-lar-ın-da serdār-ı-ekrem «un vān-ın-ı al-ır-lar-dı» (AHMED RASİM, s. 72) «quand les grands-vizirs étaient envoyés à la guerre, ils prenaient le titre de *serdār-ı-ekrem* «commandant en chef»;

عنهالی پادشاهاری تحتہ جلوس ایتدکارتندہ بیعت عمومیہ دن سوکرہ تقلید سیف آلابی اجرا ایدیلیرکه پادشاهان اعلانہک بادلیجہ مراسمنددر -*osmanlı pādīshah-ları taht-a cūlūs et-dik-ler-ın-de beg'at-i umūmiye-den sonra taqlīd-i seyf aḡag-ı icrā ed-il-ir-ki pādīshah-lık i'lān-ın-ın baş-lı-ca merāsım-ın-den-dir* (Aynı eser) «lorsque les souverains ottomans montent sur le trône, après le serment d'allégeance, on exécute la parade de l'investiture du sabre qui est l'une des cérémonies les plus importante de la proclamation d'un padichah».

İHTAR. — Yakutça'da bunun aynı olan bir yapılama vardır:

tāk (= osm. *dik*) + «ülkiyet lâhikası + *nā* (= osm. *de*); mk. BÖHTLINGK, § 580 ve 744. Öteki lehçelerin bazılarında aynı surette kullanılan *-kân* şekli vardır. (Mk. §1370).

Ml. : *mān kišnā-gün-im-de mā* [1] (osm. *baña*) *kāl-ir* (At diyor) *ben kişne-dig-im-de bana gelir* A.U.E (RADLOFF, Prob., VII. [Kırım], s. 12, I. 9 aşağıdan).

1374. Bazan aynı şekil içinde *-dik* li siyga yerine şöyle başka hades isimleri bulunur: *-(y)ecek* li hades ismi ki, tabire niyetlik bir mana verir.

Ml. : *kamçı al-ıp vur-acağ-ın-da kamçı alıp vur-mağa davrandığı anda ...* «au moment où il avait pris le fouet et où il allait frapper...»

-me li hades ismi.

(Bu bilhassa dolaysız kelimadan sonra gelen *dem-ek* fiilinin bu türü hades ismiyle birleşmesiyle şöyle olur: *de-me-sin-de* = dediği gibi «lorsqu'il eut dit» gibi ki bu kullanış, bu fiilin çoğu zaman kullanılan siygalarını mümkün olduğu kadar çeşitlendirmek arzusundan doğmuş olacak.)

[1] Lehçelerdeki *bā* gibi, A.U.E

-(y)iz li hades ismi.

Ml. : غلبه دیوان، هر اوج آیدہ عسکرہ بیقان عارفہ سبیلہ ویاخود بر ایچی کلدیکنده حضوره قبول
Galebe (kaḷaba ? ykl. Kalabalık A.U.E) divan, her üç ayda ay-da 'asker-e çık-an 'ulūfe sebeb-i ile ve yâhad bir elçi gel-diğ-in-de huzūr-a kabūl ed-ıl-ıŷ-in-de 'akd ed-ıl-en divān i-di (AHMED RĀSİM) «le galebe divan (grande audience, mot à mot: «audience en foules») était l'audience qui se tenait soit à propos de la distribution trimestrielle de la solde due aux militaires, soit lorsqu'un ambassadeur était reçu par le sultan, à son arrivée» (mot à mot:) «quant il arrivait» (bu misāl içinde muhtelif ulaklık tabirler var). [1]

Mk. Buna benzer bir yapılamayı, Raquette (leçon XL, 1 ç) nin şu aşağıdaki misalinde:

چولدين اوتوشومده بوران چاقق *çol-din öt-üş-üm-de bur-an çık-tı çolden geçişimde burağan (kasırğa, fırtına) çıkdı. A.U.E*

1375. *b* mülkiyet (izafet) lâhikaları almış ve ardınca *vakıt* **vakıt* veya *zaman* **zaman* «temps» kelimeleri gelmiş olan fiilden türeme *-dik-* li ve *-(y)ecek* li isimcil siygalar.

sev-diğ-im vakıt (zaman) «quand j'ai aimé, quand j'aime, quand j'aimerai»;

sev-ecēğ-im vakıt (zaman) «lorsque je dois (je devais, je devrai) aimer, lorsque j'aimerai».

Bu misâllerden de anlaşılıyor ki, *-dik* li şekil alan ulaklık tabir, bütün zamanlara şamildir; *-(y)ecek* li şekil alan ulaklık tabirin ise, iki kavramı vardır:

1° *niyetlik* «intentionnel» (bütün zamanlara şamildir), 2° *istikbal* «futur».

Bunlardaki mülkiyet (izafet) lâhikası, tabirin failine irca' alâmeti hizmetini görür. Böylece teşkil edilen (*sev-diğ-im*) siygası, *vakıt (zaman)* kelimesinin fiilcil *betirtken* «déterminant»¹ (bk. n° 746 ve aşağısı) olur; ve bu *vakıt (zaman)* kelimesi ise, zaraf roliyle kullanılmış bulunur. (Bunun neticesi olarak bu tabir, fransızca'y'a kelime kelime tercüme edilince: «au temps ou j'ai aimé, etc» olur).

Ml. : اوج سنه اول مكتب ملكيدون شهادتنامهسى آلدینى وقت، اونى اوج بوز اللى
 غروشله داخله قلملردن برته آلملر ایدی *üç sene evvel mekteb-i mül-kiye-den şāhādet-nāme-sin-i aḷ-diğ-ı vakıt on-u üç-yüz-elli kuruş-la dāhiliye kalem-ler-in-den bir-in-e aḷ-mış-lar i-di A.U.E*
 (MEHMET RAUF, *Üç hikāye*, s. 6) «lorsqu'il eut, il y a trois ans,

[1] Fikrimizce burada *geldiğinde* kelimesinden başka bir ulaklık tabir yok. A.U.E

son diplôme de l'école *Milkiye* (civile), on le fit entrer dans un des bureaux du Ministère de l'intérieur»;

حکومت سلیطه بلا تاید و شرط موجود ایدی *hükümet-i seniye-niñ bogaz-lar-ı harb zamān-ın-da* «le gouvernement ottoman avait le droit absolu (= sans restriction, ni condition) d'ouvrir, quand il le voulait, et de fermer quand il le voulait, les détroits aux navires de commerce»;

یکچیرلر قزغان قالدردیلری زمان علمای اورته جامعه کتیردهوک زملرنجه شرعاً ابرآت ایدرلری *yeni-peri-ler kazan kağ-dır-dığ-lar-ı zaman 'ulemü-yi Orta-Camî-e getir-derek zu'um-lar-ın-ca şer'an icrâ'at ed-er-ler-di* «lorsque les Janissaires se révoltaient (renversaient leurs marmite) ils faisaient venir des Ulemas à la mosquée *Orta Djami* et prétendaient (ainsi) une apparence légale à leurs actes». (ABD-UR-RAHMAN ŞEREF, s. 300).

bir adam bir mahall den diğ er mahall-e gid-eceği vakit pasaport ve mürur tesk'ere-si al-mağ-a mecbur-dur (MONIF PAŞA, *Hukûk-u Hürriyet*, Bed. Ed., s. 378) «lorsque quelqu'un se propose de déplacer, il est obligé de prendre un passeport et un permis de circulation»;

k'edi yavru-sun-u yi-yeceğ-i vakit «sıçan-a benze-yor!» de-r-miş (Atasözü) «il paraît que le chat, lorsqu'il s'apprête à manger son petit, dit: il ressemble à un rat!».

1376. *Vakit* yerine eski osmanlıca'da bazan *vakt-ın* (= *vakitta* A.U.E) kelimesine de rastlanırdı.

Ml.: *Allah-u Te'alâ-dan bir nesne iste-diğ-i vakt-ın hayr i-se müyesser it yâ Rabb di-ye* A.U.E [1] (*Ris. B.* s.37) «borsqu'il demande quelque chose à Dieu, qu'il dise (*di-ye*: «di-mek») fiilinin iltizâmisi, *desin mânasında*): «Seigneur, si c'est un bien, accorde-le moi!».

vakt-ın kelimesinde eski aletlik lâhikası-*ın* var. (Mk. § 401, ihtar 1). Yine bu aynı kelime şu ifadelerde de bulunuyor: *ne vakt-ın ne vakitte* «quand?» (§ 1017, 2*), ve *ol vakit*, *ol vakitte* «alors», (Rouen, 1493 yazmaları yap 45, ve 1552, yap. 42 ve 43). Mk. Bunun manadaşı olan *ol öd-ün o vakitta Uigurica, müteaddit yerlerde*.

1377. *vakit* veya *zaman* isimleri yerine (گون *gün* «jour»; gece *gece* «nuit»; saat *sâ'at* «heure»; *dağika* «minute»; *tarih* «date»; *ân* veya *hen-g'am* «moment», vs. gibi) manaca daha sarahatli, daha az mücerret isimler getirilirse, artık bunlar ulaklık tabirler değil, fiilcil bir naati olan bir isimden yapılmış ifadeler olur.

Ml.: *siz-i gür-düğ-üm gün* «le jour où je vous ai vu» (hangi gün? suâlîne cevab olarak da: «celui où je vous ai vu»);

her kes(in) sus-duğ-u şu fecî heng'am-da «à ce moment, si tragique, où tout le monde se taisait»;

[1] Arap harfli misalde *vaktin* ve *müyesser* kelimeleri harekelidir. A.U.E.